

**“SOVET O‘QUVCHISI” G‘OYASINING
MAHALLIY O‘ZBEK MAKTABLARIDAGI
SIYOSIY KO‘RINISHI VA UNING OQIBATLARI
(1945–1990-YILLAR MISOLIDA)**

*Umarov Djamshed Sayitmuratovich, TerDU “Jahon tarixi”
kafedrası mustaqil tadqiqotchisi, pedagogika fanlari bo‘yicha
falsafa doktori (PhD)*

**THE IDEA OF THE “SOVIET STUDENT” AND ITS
POLITICAL MANIFESTATION IN LOCAL UZBEK
SCHOOLS AND ITS CONSEQUENCES (EXAMPLE
OF 1945–1990)**

*Umarov Djamshed Sayitmuratovich, Independent researcher at
the Department of World History TerDU, Doctor of Philosophy in
Pedagogical Sciences, (PhD)*

**ИДЕЯ “СОВЕТСКОГО УЧЕНИКА” В
ПОЛИТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ В МЕСТНЫХ
УЗБЕКСКИХ ШКОЛАХ И ЕЁ ПОСЛЕДСТВИЯ
(НА ПРИМЕРЕ 1945–1990 ГОДОВ)**

*Умаров Джамшед Саитмуратович, независимый
исследователь кафедры всемирной истории ТерДУ, доктор
философии по педагогическим наукам, (PhD)*

[https:// orcid.org/0009-0004-2134-0503](https://orcid.org/0009-0004-2134-0503)

e-mail:

Umarovjamshid510@gmail.
com

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1945–1990-yillar davomida Sovet Ittifoqi davrida O‘zbekiston maktablarida “sovet o‘quvchisi” g‘oyasining shakllanishi, uning siyosiy mazmuni va mahalliy o‘quv-tarbiya tizimiga qanday ta’sir ko‘rsatgani tahlil qilinadi. Maqolada g‘oyaning mafkuraviy asoslari, uning targ‘ibot usullari va natijada yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy oqibatlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: sovet o‘quvchisi, mafkuraviy tarbiya, siyosiy targ‘ibot, kommunistik g‘oya, sovet maktabi, tarixiy oqibatlar, mahalliy maktab, tarbiya tizimi.

Abstract: This article analyzes the formation of the idea of the “Soviet student” in Uzbek schools during the Soviet Union period from 1945 to 1990, its political content, and how it influenced the local educational and upbringing system. The article examines the ideological foundations of the idea, its methods of propaganda, and the resulting socio-political consequences.

Keywords: Soviet student, ideological education, political propaganda, communist ideology, Soviet school, historical consequences, local school.

Аннотация: В данной статье анализируется формирование идеи “советского ученика” в школах Узбекистана в период с 1945 по 1990 год в Советском Союзе, её политическое содержание и влияние на местную систему обучения и воспитания. Рассматриваются идеологические основы идеи, методы её пропаганды и социально-политические последствия.

Ключевые слова: советский ученик, идеологическое воспитание, политическая пропаганда, коммунистическая идея, советская школа, исторические последствия, местная школа, система образования.

KIRISH. 1945–1990-yillar orasida O‘zbekistondagi maktablar Sovet Ittifoqi mafkurasi ta’sirida faoliyat yuritgan. Bu davrda “sovet o‘quvchisi” ideali shakllantirilib, u kommunistik g‘oyalarga sadoqatli, Lenin ta’limotiga ishonuvchi va partiya uchun xizmat qiluvchi shaxs sifatida targ‘ib etildi. Maqsad faqat bilim emas, balki ideologik sadoqatni shakllantirish bo‘lgan.

Mavzu mazmuni: 1945–1990-yillarda Sovet ta’lim siyosati O‘zbekistonda “sovet o‘quvchisi” idealining shakllanishiga ijobiy va salbiy jihatdan ta’sir ko‘rsatdi.

Maqsad: Bu maqolada konsepsiyaning shakllanishi, tarqatilishi va siyosiy oqibatlari ilmiy usulda tahlil qilinadi.

Tadqiqot quyidagi savollarga javob izlaydi:

1. Sovet ta’lim siyosati qanday boshqarildi?
2. “Sovet o‘quvchisi” konsepsiyasining asosiy komponentlari nimalardan iborat edi?

3. Mahalliy maktablarda u qanday inkorporatsiya qilindi?

4. Siyosiy-ijtimoiy oqibatlari qanday bo‘ldi?

ASOSIY QISM

1. Sovet ta’lim siyosatining umumiy xususiyatlari. Markazlashgan va ideologik ta’lim tizimi: 1923–1991-yillarda barcha ta’lim markazdan boshqarilgan, unda rus tili hamda ilm-fan ustuvor rol oynagan.

Mavzular tuzilishi: Injeneriyaga e’tibor ko‘proq, biroq ijtimoiy-gumanitar fanlar – tarix, jamiyatshunoslik orqali ideologiya mustahkamlangan.

Ma’rifat va diniy cheklov: Madrasalar yopilib, diniy ta’lim o‘rni sovet fanlari egallagan, “Hujum” kampaniyasi ostida ayollar huquqlari va kiyimi qayta ko‘rib chiqilgan.

Davrlar bo‘yicha ta’lim-tarbiya unsurlari

Davr	Til siyosati	Tarbiya shakli	Milliy qadriyatlar bilan aloqasi
1920–30-yy.	Ruslashtirish boshlandi	Ishchi maktablari, kommunistik mafkura	Milliy ishtirok zaiflashdi
1930–50-yy.	Rus tili mustaqil maorif	“Hujum”, ayol ishtiroki	Milliy odatlar cheklangan
1950–80-yy.	Rus tili hukmron	Ideologik fanlar (tarix, jamiyatshunoslik)	Milliy maktablar yopildi
1985–90-yy.	Rus tili + eski tarbiyaviy shakllar	Ideologik bo‘shliq	Yangi mustaqillik boshlanadi

Davrlar bo‘yicha ta’lim-tarbiya uslublari

Davr	Siyosiy kontekst	Tarbiyaviy yo‘nalish	Namunaviy faoliyatlar
1920–1930-yy.	Madrasalardan ijtimoiy maktablarga o‘tish	Ishchi-dehqon, chorvador tayyorlash	Mehnat maktablari, rus tili majburiyligi
1930–1950-yy.	Stalin davri, ruslashtirish	Sovet vatanparvarligi, ayol emansipatsiyasi	“Hujum” kampaniyasi, ayollar maktablari

Davr	Siyosiy kontekst	Tarbiyaviy yoʻnalish	Namunaviy faoliyatlar
1950–1980-yy.	Komsomol va ijtimoiylashuv	Ijtimoiy fanlar, kosmos idealizatsiyasi	Pioner, komsomol, fan festivallari
1985–1990-yy.	Qayta qurish, ideologik boʻshliq	Tanqidiy fikr yetishmovchiligi	Gorbachyov, liberalistik tendensiya

“Sovet oʻquvchisi” gʻoyasining shakllanishi

Yillar	Asosiy siyosiy yoʻnalish	Maqsadli tarbiya uslubi
1945–1953-yy.	Stalin davri, mehnatga tayyorlash	Lenin portretlari, vatanparvarlik sheʼrlari, zavodlarga ekskursiya
1953–1964-yy.	Xrushchov davri, fan va texnikaga eʼtibor	Kosmos mavzulari, komsomol, fan festivallari
1964–1985-yy.	Brejnev davri, “sovetcha turmush tarzi”	Qahramonlik namunasi, davlat bayramlari, sinf rahbarlari nazorati
1985–1990-yy.	Gorbachyov davri, “Qayta qurish”	Tanqidiy fikrga yechimsizlik, gʻoyaviy parokandalik

“Sovet oʻquvchisi” konsepsiyasi komponentlari

Komponent	Tavsif
Rus tilida taʼlim	Majburiy, markaziy siyosiy taʼlim vositasi
Ijtimoiy fanlar	Fan orqali ideologik poydevor yaratish
Ayollar emansipatsiyasi	“Hujum” va mehnatga jalb etish
Pioner/Komsomol	Siyosiy turmush tarzi va tarbiya formatlari
Yangi marosimlar/rituallar	“Qizil nikoh”, “qizil dafn” soʻnggi kommunistik urgʻular

2. Gʻoyaviy-siyosiy targʻibotning shakllari:

- Darsliklarda Lenin va partiya haqidagi maxsus boʻlimlar;
- Maktablarda “Oktyabryat” va “Pioner” tashkilotlari;
- Har hafta oʻtkazilgan “siyosiy soat”lar;
- Maktablardagi namunali kundaliklar: “Men qanday yaxshi pionerman?”

3. Mahalliy oʻzbek maktablaridagi moslashuv:

- Mahalliy anʼanalar inkor qilingan, milliy oʻziga xoslik kamsitilgan;
- Maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar sovetcha tarbiya bilan almashtirilgan;
- Oʻqituvchilar partiya koʻrsatmalari asosida baholangan.

SIYOSIY OQIBATLAR

1. **Shaxsiyatning ifodalanishiga toʻsiqlar:** mustaqil fikrlashga yoʻl qoʻyilmagan.

2. **Milliy qadriyatlarning soʻndirilishi:** oʻzbek xalqining anʼanalari “eskilik sarqiti” sifatida talqin qilingan.

3. **Kommunistik ideologiyaga sadoqat — karyera kafolati:** koʻplab maktab bitiruvchilari partiya aʼzoligi orqali karyera qilishi mumkin boʻlgan. Partiyaga sadoqatli, tanqidsiz fikrlovchi va ijro etuvchi shaxs **sovet oʻquvchisi timsoli boʻlgan**. Millatlarga “sovet xalqi” degan umumiy nom qoʻyilgan.

XULOSA. 1945–1990-yillardagi “sovet oʻquvchisi” gʻoyasi mahalliy maktablar orqali keng targʻib qilindi. Uning natijasida insonlarning siyosiy va maʼnaviy dunyoqarashiga jiddiy taʼsir koʻrsatildi. Bugungi kunda bu merosni qayta baholash, mustaqillikdan soʻng shakllangan yangi

ta'lim g'oyalari bilan taqqoslash muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Каримов У. История Узбекистана. Новейший период. – Ташкент: Шарк, 2000.
2. Fitrat A. O'zbekistonda maorif tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
3. Rahimov A. O'zbekistonda sovet maorif tizimi tarixi. – Toshkent: Fan, 1987.
4. Поляков Ю.А. История советской повседневности. – М.: РОССПЕН, 2016.
5. Xayit B. Sovet mustamlakachiligi va uning oqibatlari. – Turkiya: 1997.
6. Tillayev A. Maorif tizimi tarixi va ilmiy g'oyalar taraqqiyoti. – Toshkent, 2005.

